

*Р.Ф. Пустовійт, канд. пед. наук., доц.,
М.П. Овчарук, канд. екон. наук., доц., Черкаський банківський
інститут Університету банківської справи НБУ*

ІНСТИТУЦІЙНЕ ФОРМУВАННЯ ПОСТСОЦІАЛІСТИЧНОГО БАНКІВСЬКОГО СЕКТОРА

Нині необхідно визнати той факт, що інституційний процес у постсоціалістичних економіках підпорядковується стратегічній меті інтеграції у Європейський Союз. Відбувається еволюційна дифузія інститутів західноєвропейських та північноамериканських країн в інституційне середовище постсоціалістичних країн. Тому одним з головних завдань інституціональної теорії є наукове обґрунтування трансформації банківського сектора, що сприятиме ефективному функціонуванню дворівневої банківської системи та оптимізації інвестування коштів.

Банківська реформа розпочалася в трансформаційних країнах в кінці 80-х – на початку 90-х років ХХ ст. До цього часу в патерналістських економіках гроші виконували роль “пасивного розрахункового засобу” і розподілялися державними банками-монополістами за командою адміністративних структур, у тому числі на кредитування планово збиткових державних підприємств. Враховуючи об’єктивну неможливість повернення боргів, за командними вказівками влади банки вимушені були їх списувати. При цьому необхідно зазначити, що адміністративно-командна економіка характеризувалася значною нормою накопичення інвестицій, але часто державні кредити розглядалися суб’єктами народногосподарського комплексу як дотації.

В умовах трансформаційних перетворень реформа банківського сектора передбачала не тільки переорієнтацію діяльності державних банків, але й створення принципово нових інституцій – комерційних банків. Це потребувало докорінних інституційних змін у взаємовідносинах банківської системи з домогосподарствами, фірмами та державою. Означені зміни призвели до численних й багато в чому досі невирішених інституційних конфліктів, які опосередковуються формальними і неформальними інститутами, високим ступенем невизначеності інституційного середовища, асиметричним розподілом інформації, опортуністичною поведінкою, необхідністю адекватного формату диверсифікації ринку фінансових послуг.

Для того, щоб розв’язати дані конфлікти та уникнути трансформаційного шоку в банківській сфері необхідно було

вирішити таку ключову макроекономічну проблему як створення відповідної юридичної інфраструктури, що специфікує права власності, забезпечує виконання контрактів та запроваджує конкурентні засади. Але, як засвідчив трансформаційний досвід, під час започаткування ринково орієнтованого законодавства у постсоціалістичних країнах почали проявлятися ознаки старих інститутів (наприклад, пом'якшення заборон на монопольну діяльність) та можливість використання укоріненних за часів адміністративно-командної економіки норм неформальних відносин.

Тому після інституціоналізації діяльності комерційних банків, яка призвела до їх раптового приросту, економіки постсоціалістичних країн отримали надзвичайно нестабільні банківські системи. Більшість з новостворених банків мали незначний капітал, післяприватизаційні борги, сумнівну клієнтуру та здійснювали ризиковані трансакції. Останнє підтверджується орієнтацією на спекулятивні доходи на валютному ринку, що в умовах девальвації національних грошових одиниць визначається як рентоорієнтована поведінка. До цього додамо трансфертні державні кредити та доходи від арбітражу у сфері товарного експорту. Позики здебільшого були короткостроковими, не забезпечувалися у достатній мірі заставою і, як правило, мали неринковий характер особистих стосунків позичальника і кредитора.

Таке становище банківського сектора погіршувалося й тому, що трансакційні витрати були занадто високими як щодо депозитів, так і щодо кредитів. Вкладники комерційних банків не мали абсолютної впевненості у захищеності своїх заощаджень, з іншого боку, інформація про позичальника могла бути неправдивою. Отже, з точки зору інституціональної теорії на початку реформування банківської системи права власності мали статус невизначеності, були відсутні формальні інститути щодо задатку та інститути, що регулюють процес відчуження майна за умов банкрутства.

Поєднання зазначених інституційних факторів призвело до низки перманентних банківських криз майже в усіх країнах трансформаційного регіону. Тому уряди перш за все повинні були зруйнувати інституційні можливості отримання банками ренти, зловживань та шахрайства у фінансово-кредитних відносинах. Після прибалтійських країн, які першими застосували необхідні заходи щодо мінімізації трансакційних витрат, майже всі постсоціалістичні держави посилили контроль за діяльністю комерційних банків та за тими, хто здійснювали зазначений нагляд. При цьому необхідно було розв'язати інституційну проблему "дурної нескінченості контролю за контролерами". Також

були запровадженні жорсткі норми щодо страхування депозитів та визначення реального фінансового становища позичальника.

Отже, теоретичне осмислення формування ринку банківських послуг ґрунтується на двох основних аспектах параметрів якості:

- 1) безпека;
- 2) адекватність інформації.

У контексті інституціональної теорії це означає, що пропозиція банківського продукту при дієвій системі контролю є для споживачів сигналом про його безпеку. У свою чергу адекватність сигналу залежить від системи санкцій та характеристик контрольно-наглядової діяльності інституцій, що відповідають за унеможливлення порушень, пов'язаних з вимогами до безпеки продукту. Тому застосування адміністративних вимог повинно сприяти “прозорості” надання банківських послуг і відбуватися разом з формуванням нормативно-правової бази. У практичній сфері це означає, що питання запровадження нових інститутів або трансформації існуючих повинно вирішуватися з урахуванням конкретних обставин. При цьому повинні бути встановлені відповідні формальні норми, що передбачають рамкові умови діяльності в трансформаційному банківському секторі з урахуванням мінімізації конфлікту між старими і новими інститутами. Це дозволить послідовно нарощувати ефективність розподілу на основі оптимального використання фінансових ресурсів, стимулювати інноваційні чинники в банківському підприємстві та вдосконалити банківський менеджмент.

Пустовійт, Р.Ф. Інституційне формування постсоціалістичного банківського сектора [Текст] / Р.Ф. Пустовійт, М.П. Овчарук // Проблеми і перспективи розвитку банківської системи України : збірник тез доповідей X Всеукраїнської науково-практичної конференції (22-23 листопада 2007 р.) : у 2-х т. – Суми : УАБС НБУ, 2007. – Т. 1 . – С. 17-19.